

EPIPALEOLITIC SAU MEZOLITIC. O PROBLEMĂ DE TERMINOLOGIE ?

Cercetările și descoperirile făcute în timpul din urmă la noi în țară cu privire la paleoliticul de sfârșit și începuturile neoliticului ridică o serie de probleme, între care și una care în aparență pare a fi numai o simplă problemă de terminologie. De aceea vom încerca să lămurim întâi în ce măsură folosirea termenului mai vechi mezolitic mai este sau nu actuală în general în raport cu conținutul ce din obișnuință încă i se mai atribuie, sau dacă ne aflăm în stadiul în care realitățile arheologice cer folosirea termenului, mai potrivit, epipaleolitic.

Ce este și ce se mai înțelege încă prin mezolitic?

Mezoliticul, termen, „mai mult sau mai puțin fericit”, cum s-a exprimat Marceline Boule, a fost folosit pentru prima oară, după cum dovedește Niklason, de către geologul suedez Torrell încă din 1874. Mult mai târziu, abia în 1909, independent de această mai veche propunere, termenul a fost folosit de Jacques de Morgan pentru a distinge culturile care au fost socotite a reprezenta în vremea aceea o perioadă de tranziție între paleolitic și neolitic.

Termenul propus, și acceptat în general, corespundea pe atunci unei necesități, avea un rost. Dar în atâtea decenii de activitate arheologică, cunoașterea paleoliticului și neoliticului a făcut progrese însemnate și, în urma rezultatelor obținute, s-a simțit necesitatea unei serii întregi de revizuri.

Schema clasificării paleolitice întocmită de Adrien de Mortillet în 1908 s-a schimbat mult. În vreme ce unele denumiri dispar, apar altele noi, care precizează uneori mai bine sau, din păcate, nu arareori mai mult încurcă înțelegerea evoluției culturilor materiale aparținând orânduirii

comunci primitive. Unele denumiri bine gândite au avut sorți de izbândă, altele total nepotrivite au dispărut sau trăiesc artificial în virtutea inerției, cum începe să fie cazul cu termenul „mezolitic”.

Cum s-a născut acest termen? La începutul cercetărilor arheologice din Apus pînă spre sfîrșitul veacului trecut, între paleolitic și neolitic — epoci mult deosebite între ele atît din punctul de vedere al tehnicii prin care se obțineau uneltele de muncă, dar mai cu seamă al stadiului social-economic — nu se descoperise nimic care să îngăduie arheologilor să vorbească despre o continuitate de viață. De aceea nu puțini au fost aceia care au crezut într-un hiatus, un gol de locuire ce ar fi reprezentat o retragere a populațiilor magdaleniene din peșteri, convingere întărită de faptul că, în multe dintre peșterile cercetate, între ultimul strat de locuire paleolitică — magdaleniană — și neolitic se găsea obișnuit un strat steril.

Abia în 1897 Edouard Piette a descoperit într-o peșteră la Mas d’Azil, la poalele Pirineilor, în departamentul Ariège din Franța, un strat cultural intermediar între ultima etapă a paleoliticului superior-magdalenian și neolitic. Atrăși în această direcție, mai apoi și alți cercetători au făcut asemenea descoperiri.

Fiind vorba de o cultură deosebită care acoperea acel crezut hiatus, termenul „mezolitic” propus de Jacques de Morgan a prins, și ca atare cultura de la Mas d’Azil a fost numită aziliană și încadrată epocii mezolitice nou create. Pentru a nu figura singură în această epocă, i s-a adăugat mai apoi și campignianul, care a rămas încadrat mezoliticului pînă în 1924, deși G. de Motillet încă din 1909, ținînd seama de apariția topoarelor șlefuite în această cultură, socotea că ea ar trebui să reprezinte în Franța începutul epocii neolitice. S-au trecut apoi la „mezolitic” culturile descoperite în Kjoekkenmoedingurile daneze și tardenoasianul. Și astfel, treptat, treptat, „mezoliticul” avea să îmbrățișeze mecanic, fără un prealabil discernămint, o serie întregă de culturi, dintre care amintim : maglemosianul, ertebolianul, hamburgianul, swiderianul, chwallibogovicianul, bacsonianul, wiltonianul, smithfieldianul, Kunda, Linngby și altele.

Cu vremea însă, cercetările au arătat că azilianul, ahrensburgianul și swiderianul nu reprezintă altceva decît ultimele faze de dezvoltare, în noi condiții de viață, ale magdalenianului.

În cultura Maglemose apar topoarele cu început de șlefuire și ghioagele de piatră găurite, precum și domesticirea cîinilor; în Ertebölle se cunoșteau începutul șlefuirii pietrei și ceramica; Kunda cunoaște ceramica, iar la Karim Shahir apar toporul cu tăișul șlefuit, secera și începuturile domesticirii, fără cunoașterea ceramicii. Tehnica șlefuirii, cunoașterea ceramicii, începuturile de domesticire a animalelor și cultivarea primitivă a plantelor nu mai îngăduie atribuirea acestor culturi mezoliticului. Întrucît se admite existența unui neolitic fără ceramică, începe să devină de neînțeles de ce o cultură cu ceramică poate să rămînă la „mezolitic”.

În sfârșit, aceste constatări au dus cu vremea la crearea unui nou termen mult mai potrivit — „epipaleolitic”.

Ce este și ce se înțelege prin epipaleolitic?

Acest termen a fost propus încă din anul 1927 de către H. Obermaier spre a înlocui termenul nejustificat mezolitic pe următoarele considerente : „Foarte des — zice el —, sub numele generic de mezolitic s-a încercat să se grupeze etapele care în chip propriu se numesc postpaleolitice și preneolitice. Dar această denumire, după părerea noastră, nu este justificată și ar putea fi acceptată numai dacă aceste etape reprezintă realmente evoluția naturală și transformarea progresivă a paleoliticului pentru a trece în neolitic, ceea ce nu se constată în nici un fel (subl. ns.). Primele dintre amintitele etape intermediare sînt descendentele postume ale paleoliticului, de aceea le desemnăm cu numele de epipaleolitic, care corespunde capsianului final, tardenoasianului cu maglemosianul nordic și azilianului”.

Acest punct de vedere este îmbrățișat de către foarte mulți arheologi, dintre care cităm pe H. Breuil și Raymond Lantier, care subscriu din plin la punctul de vedere al lui Obermaier. După acești autori, „definiția geologică și paleontologică a mezoliticului este deci deficitară și trebuie completată cu elemente sociologice. Populațiile zise mezolitice sînt în realitate o continuare, la începutul timpurilor actuale, a cetelor leptolitice emigrate fie în ținuturile nelocuibile, fie în regiunile ocupate încă de alți leptolitici indigeni pe care noii veniți i-au înlocuit sau cu care s-au amestecat, trăind, asemenea lor, din vînătoare, pescuit și cules”.

„De aceea li s-a aplicat adesea denumirea de epipaleolitici, exprimînd tocmai faptul că noii veniți continuă felul de viață anterior”. Mai departe, aceiași autori constată că „în zorile timpurilor postglaciare” se continuă „condițiile sociale nomade ale pescarilor și vînătorilor de la sfîrșitul timpurilor glaciare” și că aceștia „sînt încă leptolitici prin viața și industriile lor”.

H. Breuil, a cărui autoritate științifică nu poate fi pusă la îndoială, deși folosește termenul mezolitic, ajunge la concluzia că în fond zișii mezolitici nu sînt decît oamenii paleoliticului de sfîrșit în migrațiune către locuri noi. În aceste migrațiuni s-a produs uneori întîlnirea unor grupe de paleolitici veniți din locuri diferite, dar care în esență au continuat felul de viață anterior. De aceea termenul epipaleolitic, propus încă din 1927 de Obermaier, este îmbrățișat și de Breuil, dovadă că atunci cînd se referă la culturile „mezolitice” le spune „zise mezolitice”.

Dacă acești autori recunosc că populațiile „zise mezolitice” „continuă modul de viață anterior”, atunci despre ce fel de nouă perioadă mai poate fi vorba și cînd se poate plasa ea în timp? De altfel, în vocabularul care însoțește o lucrare de sinteză (*L'homme avant l'écriture*, 1929, colecția Destines du Monde) nu am fost de loc surprinși a citi în dreptul termenului *mezolitic* următoarele : „termenul este rău ales (piatră mijlocie = mezolitic). Din punct de vedere tehnic este vorba încă de piatră cioplită . . . , l-am păstrat fiind consacrat prin folosință, în virtutea obișnuinței”.

Cu timpul, noțiunea de neolitic s-a lărgit și s-a precizat. Nu-i suficient să apară noua tehnică prin șlefuire și apoi găurirea uneltelor de piatră. Neoliticul merge mână în mână cu creșterea vitelor, cultivarea primitivă a plantelor și ceramica. O dată cu neoliticul se depășește faza de vânători și culegători, trecându-se la faza de producători de hrană.

Cercetările au dovedit că multe din culturile atribuite mezoliticului nu reprezentau decît un neolitic de început. Pe de altă parte, unele culturi paleolitice s-au dovedit a dura în timp pînă la întîlnirea cu neoliticul. De pildă, ultima împărțire a campignianului (precampignian, campignian clasic, postcampignian, neolitic și halcolitic de tradiție campigniană), deși tinde a arăta că primele sale etape ar corespunde unui așa-zis mezolitic pur, totuși ni se amintește existența unor elemente ale neoliticului timpuriu. De asemenea tardenoasianul apusean este considerat din ce în ce mai mult ca aparținînd neoliticului timpuriu, fiind descoperit adesea în asociere cu ceramica, cu piatra șlefuită și cu rîșnița.

Alte descoperiri în care se constată cultivarea primitivă a plantelor și creșterea vitelor, fără a se cunoaște ceramica, cum se susține a fi aceea de la Argissa din Tessalia, au dus la crearea altui termen arheologic, *neoliticul preceramic*.

Constatările geologice făcute în legătură cu această problemă aduc și ele însemnate precizări. Astfel, Fr. Bordes în colaborare cu H. Müller Beck, în studiul lor asupra cronologiei sedimentelor de loess din nordul Franței și sudul Germaniei, ajung la concluzia că, în vestul și centrul Europei, paleoliticul superior nu sfîrșește o dată cu încheierea ultimei depuneri de loess. O simplă constatare, dar de o covîrșitoare importanță științifică. Ultima depunere de loess aparținînd ultimei oscilații glaciare Würm III nu pune capăt dezvoltării paleoliticului, care-și continuă viața, pătrunzînd mult și în actual. Prelungirea magdalenianului în postglaciar este susținută și de Schwabedissen și de Zeuner. Acesta din urmă afirmă că „*magdalenianul vine tot așa de mult în contact cu ceramica cît vine și musterianul final cu paleoliticul superior*”. Arheologul ceh Zehera afirmă că nici o așezare magdaleniană din Cehoslovacia nu a fost întîlnită în profilele de loess, această cultură dezvoltîndu-se după încheierea depunerilor loessului aparținînd stadiului Würm III.

Faptul că musterianul final supraviețuiește pînă chiar în ultimele depuneri ale loessului tînăr, devenind astfel contemporan și uneori chiar mai tînăr decît unele culturi aparținînd acropaleoliticului, iar magdalenianul postglaciar durează pînă în neoliticul timpuriu nu a îndreptățit pe nimeni să le schimbe numele. Oricît de întîrziate ar fi aceste culturi, ele rămîn tot culturi paleolitice, sub același nume. Mai mult decît atît, magdalenianul care pătrunde în actual nu a fost socotit de nimeni mezolitic, întrucît el își păstrează caracterele esențiale anterioare. Căci, dacă ar fi să judecăm atribuirea unor culturi către mezolitic numai prin faptul că ele se dezvoltă în actual, ne întrebăm : paleoliticul arctic din Peninsula Kola, care se dezvoltă atît de tîrziu, fiind contemporan cu neoliticul, unde ar putea fi plasat? Reprezentînd un ultim ecou de viață paleolitică, el rămîne totuși, ca și magdalenianul, un paleolitic întîrziat, un obsipaleolitic.

Ce să mai spunem de unele populații inapoiate, care, după cum scria Breuil în 1959, „izolate geografic la est și sud de marile deșerturi și păduri tropicale, au continuat existența lor de-a lungul a numeroase milenii, ajungînd în Arabia pînă în epoca creștină, în țara Somalilor pînă la Hegiră și pînă în secolul al XIX-lea în Africa meridională”, ducînd un trai demn de stadiul paleoliticului de sfîrșit.

Argumentele împotriva termenului „mezolitic” sînt deci din ce în ce mai puternice. Vom mai aminti cîteva exemple. Uniunea internațională de științe preistorice și protoistorice, care publică bibliografia anuală a vîrstei pietrei cioplite (Paleoliticul și Mezoliticul), înțelege în 1956 să treacă la mezolitic „civilizațiile popoarelor de vînători și culegători care au suferit doar influența primilor agricultori”, de exemplu cele ale ertebölienilor, bacsonienilor, neoliticilor de tradiție capsiană, wiltonienilor și smithfieldienilor. Un an mai tîrziu în fascicula nr. 2, din 1957, fără vreo explicație, se rupe de la mezolitic tot ceea ce i se oferise în prima fasciculă, fără însă a se renunța la termenul respectiv, care prin noua împărțire pierde o bună parte din conținutul său. „Această bibliografie — citim în fascicula a 2-a — îmbrățișează tot ce este privitor la paleolitic și mezolitic, *precum* și civilizațiile de culegători și vînători care au suferit doar influența primilor agricultori : în Europa ertebölienii, în Africa neoliticii de tradiție capsiană, wiltonienii, smithfieldienii și în America culturile oamenilor străvechi (*Early man cultures*)”.

În această situație se naște întrebarea : cît este de consistent termenul de mezolitic dacă cu atîta ușurință a fost dezbrăcat de la un an la altul de atîtea culturi care îi aparținuseră ?

Dar iată cum se pronunță și alți autori mai apropiați de noi în această problemă :

După P. P. Efimenko, termenii mezolitic și epipaleolitic au doar un „caracter convențional” prin care se denumesc culturile sprijinite pe o viață nomadă, ca tardenoasianul, swiderianul și altele. Deci *este o formă convențională de exprimare și nu este vorba de o nouă epocă*. Ceramica, spune el, „constituie principala însușire a noii trepte de dezvoltare a gospodăriei primitive”, alături de care apar noi forme de viață — creșterea animalelor și cultivarea primitivă a plantelor.

După Mazalek, pe o dună din Slovacia sud-vestică — duna Majen de lângă Kurbanov — s-a descoperit „o industrie mezolitică de vîrstă neolitică”.

Barta Juraj, pentru a caracteriza mezoliticul, are neapărat nevoie de prezența formelor curat geometrice. Vorbind de o descoperire de la Korbanski-Grob, ne spune că „atribuirea sigură la mezolitic rămîne deschisă din cauza lipsei de forme curat geometrice și mai ales din cauza prezenței unor cioburi atipice la fața locului”.

Unele descoperiri sînt atribuite cînd mezoliticului, cînd epipaleoliticului, cum este cazul swiderianului. Dar cel mai bun cunoscător al acestei culturi, arheologul I. Sawiki, nu-i spune niciodată mezolitic, ci numai epipaleolitic. Kammeg, o așezare din Austria, e socotită mezolitică de către unii și paleolitică tîrzie de către alții.

Întinsul domeniu al „mezoliticului” se fărimitează. Am văzut cum multe din culturile care au fost considerate mezolitice revin la matcă. Tardenoasianul, campignianul, Kunda și, de curînd, maglemosianul și neoliticul de tradiție capsiană au trecut sau sînt pe cale să treacă la neolitic. Azilianul a trecut cînd la paleolitic, cînd la mezolitic, iar campignianul cînd la mezolitic, cînd la neolitic. Zisul „mezolitic”, neavînd un conținut propriu, produce acest haos. Dar și neoliticul aceric sapă acum serios la temelie mezoliticului, dezbrăcîndu-l de toate acele culturi care au început să treacă de la tehnica pietrei cioplite la șlefuire, de la vînatore pînă la păstorit și de la cules spre cultivarea primitivă a plantelor. Pe de altă parte, Maierdorf, Stellmor, Hamburg, Limby, Novii-Mlyn și Swider nu sînt altceva decît așezări ale paleoliticului tîrziu în migrațiune spre nord, în urmărirea vînatului ce se retrăgea o dată cu ultimul ghețar. Oricîte culturi se vor crea, trebuie să ținem seama că ele nu reprezintă decît faciesuri locale, mlădițe mai tinere ale trunchiurilor acropaleolitice. Deci atîta vreme cît nu se ivesc unele din caracteristicile esențiale care îndreptățesc apariția noii culturi neolitice, noi ne aflăm tot în paleolitic. Iar urmașii paleoliticului de sfîrșit, desprînși de locurile lor de așezare, bieți epigoni mereu în căutare de hrană, pot fi numiți epipaleolitici.

Faptul că în unele regiuni magdalenianul vestic și central-european, cît și kostenkianul depășesc în forme aproape neschimbate pleistocenul, pătrunzînd în holocen, și se mențin pînă întră în contact cu neoliticul timpuriu nu dă nimănui dreptul de a le schimba numele. Ele rămîn în ansamblul lor culturi paleolitice curate pînă în momentul neolitizării. Și, după cîte se cunosc, nimeni pînă astăzi n-a vorbit de un magdalenian sau de un kostenkian mezolitic.

Viața continuă nu fără progrese și nu rămîne neclintită în aceleași vechi tipare. Totuși, unele forme de unelte făurite în urma unor experiențe multimilenare rămîn ca cele mai potrivite anumitor nevoi de viață și muncă primitivă și ca atare, atît cît persistă aceleași condiții obiective, ele rămîn neschimbate. Atîta vreme cît ne aflăm în faza de vînat și culegători, iar în tehnica uneltelor rămîne predominantă aceea a ciopririi, ne aflăm în epoca pietrei vechi, *în paleolitic*. Unitatea paleoliticului nu a fost zdruncinată sau frîntă nici prin trecerea de la o climă mai blîndă interglaciară la o climă aspră glacială, nici prin uriașele salturi calitative în evoluția omului. Trecerea de la zinjantrop la pitecantrop, de la pitecantrop la mezopalcoantrop și de la acesta la acropaleoantrop n-a putut schimba conținutul epocii care era legat întîi de tehnica de făurire a uneltelor și de modul de procurare a hranei. Situația intermediară care se creează de la o treaptă de dezvoltare la alta nu este suficientă pentru a alcătui o perioadă de sine stătătoare.

Fiind vorba de un paleolitic întîrziat, i s-ar putea spune obsipaleolitic. Termenul ar părea mult mai potrivit, avînd în vedere că el desemnează în fond unele culturi care sînt încă tot paleolitice, dar paleolitice întirziate, și prin nimic nu se poate face dovada că ele alcătuiseră o verigă de legătură între paleolitic și neolitic, neoliticul fiind o cultură nouă, care vine for-

mată gata, altoindu-se cu formele de viață paleolitice întârziate locale sau împletindu-se cu formele de cultură epipaleolitice în migrație.

Un H. Breuil nu se sfiește să afirme că, în vreme ce păstorii și cultivații neolitici de pe continentele vecine (Africa și Asia anterioară) începuseră deja să cuprindă progresiv Europa, în apus acropaleoliticul era în toi.

Ce demonstrează aceste realități? Un punct de joncțiune între epoca paleolitică și neolitică, un moment de întâlnire, nici măcar o scurtă fază de tranziție. Este prea puțin pentru a îndreptăți o denumire specială. Este vorba de unele faze de sfârșit ale paleoliticului pur sau de urmașii săi decadenti și unele faze de început ale neoliticului, faze care au acoperit la începutul cercetărilor acel presupus hiatus între paleolitic și neolitic. Dacă în acea vreme termenul mezolitic corespundea unei necesități, astăzi el nu mai are nici o rațiune.

Nici ca limite de timp, nici din punct de vedere antropologic, nici ca tehnică a prelucrării uneltelor, nici ca stadiu social-economic, aceste culturi nu au un specific aparte pentru a determina o perioadă cu nume propriu ilustrând un conținut deosebit. Este un *mezos* fără conținut, întrucât nu putem rupe nimic de la sfârșitul paleoliticului sau de la începutul neoliticului spre a crea o ficțiune. Un *mezos* pe nedrept numit astfel, întrucât protoneoliticul se leagă direct și organic de paleoliticul de sfârșit sau de urmașii săi epipaleolitici, înlanțuirea făcându-se fără mijlocire. Se poate vorbi de epoca veche a pietrei, epoca paleolitică, de ultimii urmași direcți ai acestei epoci, de *epipaleolitici* și de *epoca nouă a pietrei, epoca neolitică, dar nu și de o epocă a pietrei de mijloc, epoca mezolitică, aceasta neputându-și justifica numele nici printr-o durată oarecare, nici printr-un conținut special.*

După noi, toate culturile care s-au dezvoltat în holocen, din fazele de sfârșit ale acropaleoliticului: magdalenian, kostenkian, azilian, swiderian, tardenoasian, aurignacian întârziat și altele, pînă cînd fac contactul cu primele manifestări neolitice aparțin tot paleoliticului. Din clipa în care apar piatra șlefuită, ceramica, creșterea vitelor și cultivarea primitivă a plantelor intrăm în neolitic.

În concluzie, îndrăznesc să amintesc susținătorilor unei epoci mezolitice, că, indiferent din ce cauze apar forme noi de viață, înainte ca acestea să ajungă la o maturitate cu forță de afirmare, atîta vreme cît caracterele esențiale rămîn cele anterioare, ele fiind dominante, nu există nici un temei să creăm perioade intermediare de sine stătătoare. Atîta vreme cît nu este vorba de supraviețuiri ale unor forme mai vechi, ci de o trăire firească a formelor specifice existente, curente, în care își croiesc drum și trăiesc incipient altele noi, sîntem îndreptățiți cel mult să semnalăm această conviețuire, să-i explicăm prezența, urmînd să stabilim în ce măsură aceste noi trăsături reprezintă într-adevăr germenii viitorului. Aceasta cu atît mai mult cu cît realitățile din țara noastră confirmă că între epoca veche a pietrei și cea nouă nu e nici un hotar precis, dar nu există nici o epocă de sine stătătoare — un *mezos*, — ci o firească fază de tranziție.

Dacă între paleolitic și neolitic se vorbește de o fază de tranziție, de un *mezos* de sine stătător, ce facem cu celelalte vremuri de tranziție

dintre epoca neolitică și a bronzului, dintre epoca bronzului și a fierului și cu acea destul de lungă perioadă, tot de tranziție, dintre părăsirea Daciei, adică dintre epoca sclavagistă, și cea feudală? De ce terminologic să avem un *mezos* numai între paleolitic și neolitic, un *mezos lithos*, o vreme de mijloc între două epoci de piatră, și nu am face același joc de cuvinte și conținut și pentru celelalte faze de tranziție? Ar suna destul de interesant: epoca mezo-neolito-bronzului, epoca mezo-bronzo-fierului sau epoca mezo-sclavagisto-feudală!

Într-un articol viitor ne vom ocupa de problema zisului „mezolitic” de la noi din țară.

C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR

ЭПИПАЛЕОЛИТ ИЛИ МЕЗОЛИТ. ПРОБЛЕМА ТЕРМИНОЛОГИИ?

РЕЗЮМЕ

Автор считает, что употребление термина «мезолит» на данном этапе исторического изучения конца палеолита и начала неолита не является больше актуальным. Его использование свидетельствует об ошибочных взглядах и отсутствии понимания исторических явлений, имевших место в конце палеолита и начале неолита. Поэтому автор предлагает вернуться к более подходящему термину «эпипалеолит», предложенному Х. Обермайером еще в 1927 г.

Культуры, относимые к так называемой «эпохе мезолита», ни в отношении своих хронологических пределов, ни с антропологической точки зрения, ни по технике обработки орудий труда и стадии общественно-экономического развития, не отличаются особой спецификой, которая позволила бы присвоить этому периоду отдельное наименование.

Это был бы *mezos*, лишенный содержания, т.к. нельзя оторвать какую-то часть от конца палеолита или от начала неолита и создать из нее фикцию. Несправедливо дать название *mezos*, поскольку прото-неолит органически и непосредственно связан с концом палеолита или его эпипалеолитическим продолжением. Можно говорить о древнем каменном веке — эпохе палеолита, о последнем прямом продолжении этой эпохи — эпипалеолите и о новом каменном веке — эпохе неолита, но нельзя говорить о среднем каменном веке — эпохе мезолита, т.к. этот период не оправдывает своего названия ни своей продолжительностью, ни своим особым содержанием.

ÉPIPALÉOLITHIQUE OU MÉSOLITHIQUE. UN PROBLÈME DE TERMINOLOGIE ?

RÉSUMÉ

L'auteur considère que l'emploi du terme de mésolithique pour le stade où se trouve la connaissance historique de la fin du paléolithique et le début du néolithique n'est plus actuelle, sa conservation par tradition étant une erreur de conception et un manque de compréhension des phénomènes historiques survenus à la fin du paléolithique et du début du néolithique. Il suggère en conséquence l'emploi du terme d'épipaléolithique comme plus adéquat proposé depuis 1927 par H. Obermaier.

Ni les limites chronologiques ou les considérations anthropologiques ni la technique des outils ou l'étude sociale-économique, ne justifient l'attribution de certaines civilisations à cette soi-disant époque mésolithique, car ces civilisations n'ont aucune spécification particulière pour délimiter une période bien définie, avec un nom en propre.

Il s'agirait d'un *mésos* sans contenu car on ne peut rien détacher de la fin du paléolithique ou du début du néolithique pour en créer une fiction. Un *mésos* donc injustement dénommé ainsi, car le protonéolithique se rattache directement et organiquement au paléolithique final ou à l'épipaléolithique suivant, l'enchaînement se réalisant sans intermédiaire. On peut parler d'une époque ancienne de la pierre, l'époque du paléolithique (ainsi que de ses successeurs en ligne directe, tels les gens de l'épipaléolithique) et de la nouvelle époque de la pierre, le néolithique, mais nullement d'une époque de la pierre moyenne, le mésolithique, qui ne peut aucunement justifier son nom ni même pour une durée quelconque et ni même par un contenu spécial.